Organization of educational work in educational institutions in accordance with the pedagogical requirements of our religious and national-cultural values

Konul Nabiyeva
Researcher of the Department of Education Economics and Management of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan. Azerbaijan.
Email: aliyeva_konul@myrambler.ru | https://orcid.org/0000-0002-0333-4167

Abstract. The article highlights the need for children and young people to receive information about religion from reliable sources, as one of the goals of state education policy, given the need to deepen knowledge of national and cultural, as well as our religious values in secondary schools. The author discusses the role of managers, subject teachers and educators in the organization of educational work in accordance with the pedagogical requirements of our religious and national-cultural values in educational institutions, provides information about the work to be done in this direction in their action plan.When the article deals with religious knowledge, it focuses on the essence of all religions, the scripture, as well as religious radicalism. The lack of systematic religious education for the younger generation increases the likelihood that they will be influenced by religious radicalism and superstition. Therefore, the author makes proposals to protect the young religious generation from the psychological influence of various radical religious movements in educational institutions.

Keywords: religious ceremony, national-cultural values, religious radicalism, custom and tradition, moral events.

http://dx.doi.org/10.29228/edu.349
To cite this article: Nabiyeva K. (2020) Organization of educational work in educational institutions in accordance with the pedagogical requirements of our religious and national -cultural values. *Journal of Preschool and Primary Education,* V. 233, Issue IV, pp. 27–35.
Article history: Received – 06.10.2020; Accepted – 13.10.2020

Pedaqogika

Təlim-tərbiyə müəssisələrində dini və milli-mədəni dəyərlərimizin pedaqoji tələblərə uyğun maarifləndirmə işinin təşkili

Könül Nəbiyeva
Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun Təhsilin iqtisadiyyatı və idarə olunması şöbəsinin elmi işçisi. Azərbaycan. E-mal: aliyeva_konul@myrambler.ru
https://orcid.org/0000-0002-0333-4167

Annotasiya. Məqalədə ümumtəhsil məktəblərində milli-mənəvi, o cümlədən, dini dəyərlərimizlə bağlı biliklərin dərinləşdirilməsinə ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq, uşaqların və gənclərin dinlə bağlı məlumatları etibarlı mənbələrdən almalarının vacibliyi dövlətin təhsil siyasətinin məqsədlərindən biri kimi vurğulanır. Müəllif məqalədə təlim-tərbiyə müəssisələrində dini və milli-mənəvi dəyərlərimizin pedaqoji tələblərə uyğun maarifləndirmə işinin təşkilində idarəedənlərin, fənn müəllimlərinin, tərbiyəçi-müəllimlərin rolundan bəhs edir, onların fəaliyyət planında bu istiqamətdə görülməli olan işlər haqqında məlumat verir. Məqalədə dini biliklər dedikdə, əsasən, bütün dinlərin, müqəddəs kitabların mahiyyəti, eləcə də dini radikalizm haqqında məlumatlar nəzərdə tutulur. Gənc nəslə lazımi dini biliklərin sistemli şəkildə verilməməsi onların dini radikalizmin, xurafatın təsiri altına düşmələri ehtimalını artırır. Buna görə də müəllif təlim-tərbiyə müəssisələrində gənc nəslin müxtəlif radikal dini məzhəb və hərəkatların psixoloji təsiri altına düşmələrindən qorunması məqsədi ilə təkliflərini verir.

Açar sözlər: dini mərasimlər, milli-mənəvi dəyərlər, dini radikalizm, adət-ənənə, mənəvi-əxlaqi tədbirlər.

http://dx.doi.org/10.29228/edu.349
Məqaləyə istinad: Nəbiyeva K. (2020) Təlim-tərbiyə müəssisələrində dini və milli-mədəni dəyərlərimizin pedaqoji tələblərə uyğun maarifləndirmə işinin təşkili. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 4 (233), səh. 27–35.
Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 06.10.2020; qəbul edilib – 13.10.2020

Giriş / *Introduction*

Dövlətin sosial siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri milli və ümumbəşəri dəyərlərlə sıx əlaqədə olan şəxsiyyətin formalaşmasıdır. İndiki dövrdə milli-mədəni ənənələrin dirçəldilməsi və inkişafı, xüsusilə aktualdır. Bu, əslində, qərb mədəniyyətinin və davranış standartlarının elementlərinin intensiv nüfuz etməsinə qarşı müqavimətdir. Özünə hörməti olan, azad, yaradıcı, müstəqil bir şəxsin formalaşması və inkişafında başlıca amillərdən biri olan milli özünüdərkin formalaşması xalqın dini-mənəvi dəyərlərinin, milli mədəniyyətinin ümumbəşəri dəyərlərlə sıx, əlaqəli şəkildə öyrənilməsi baxımından böyük əhəmyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikası 25 yanvar, 2001-ci il tarixli «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya»ya qoşulmuş, milli qanunvericiliyin bu Konvensiyanın tələblərinə və Avropa standartlarına uyğun təkmilləşdirilməsi öhdəliyini götürmüşdür. Bu istiqamətdə irimiqyaslı tədbirlərdən biri də Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 15.01.2019 tarixli əmri ilə təsdiq olunmuş «Müasir dövrdə ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin tərbiyəolunma sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında» 2019-cu il üçün Fəaliyyət Planıdır. Həmin fəaliyyət planındakı tədbirlər sırasında milli-mənəvi, ümumbəşəri dəyərlərin formalaşdırılması, milli-mənəvi, ümumbəşəri, multikultural dəyərlərin təbliği və təşviqi nəzərdə tutulur.

Əsas hissə / *Main Part*

Cəmiyyətdə dini mərasimlər, adət-ənənələr hər bir xalqın mənəviyyat səviyyəsini xarakterizə edən mədəniyyət amillərindən biridir. Dini mərasimlər, adət-ənənələr xalqı birliyə səsləyən vasitələrdir. Hər bir xalq milli qüruru, milli mənlik hissini tərbiyə edən və formalaşdıran özünəməxsus ənənələri ilə fəxr edir. Bu hisslər insana mənəvi məmnunluq gətirir və bunlar olmadan, insan özünü və fəaliyyətini qüsurlu hiss edir.

Ənənələr, mərasimlər sisteminin təşkil və inkişaf etdiyi cəmiyyət sabitliyi ilə xarakterizə olunur. Bayramların, adət-ənənələrin, dini mərasimlərin olmadığı cəmiyyətdə isə mükəmməl və sağlam mühitin olmasından söhbət gedə bilməz. Dini adət-ənənələr, mərasim və bayramlar mənəvi tərbiyənin əvəzsiz vasitəsi olmaqla, xalq pedaqogikasının əsasını (tərbiyə işləri, etika qaydaları, gənc nəslin düşüncə və hisslərinə təsir etmək imkanları və s.) təşkil edir. Bayramlar, dini mərasimlər, adət-ənənələr fərdin sosial həyatın tələblərinə uyğunlaşmasına güclü təsir göstərən vasitələrdir. Belə tədbirlərdə hamının yeri və rolu vardır.

Uşaqların mənəvi tərbiyəsində təhsil müəssisələrində, o cümlədən, uşaq bağçalarında dini mərasim, adət və ənənələrdən istifadə problemi aktualdır,

çünki: 1) uşağın tərbiyəsi, şəxsiyyətinin inkişafı və formalaşdırılması ailənin, təlim-tərbiyə müəssisələrinin əsas vəzifələrindən biridir; 2) mənəvi tərbiyə uşaq təlim-tərbiyə müəssisələri ilə ailə arasında əməkdaşlıq şəraitində yaranır; 3) təhsil müəssisələri, sosial təhsil və tərbiyə müəssisəsi olaraq, mövcud xalq tərbiyəsi ənənələrinə əsaslanırlar [Əsədova İ.M. Məktəbəqədər müəssisələrin idarə olunmasında dəyərlər sistemi, 2019].

Mənəvi-əxlaqi tərbiyə prosesi, öz təbiəti etibarı ilə, müəyyən bir mədəni, tarixi mühitdə reallaşan, canlı və davamlı bir prosesdir. Bu prosesi özünəməxsus mədəni və tarixi ənənələrin sintezində (dövlət, dini, etnik və s.) nəzərdən keçirmək lazımdır.

Şəxsiyyətin mənəvi cəhətdən formalaşması, inkişafı mədəni və tarixi təcrübənin inkişafı ilə bağlıdır. Buna görə də müasir cəmiyyətin mənəvi böhranını aradan qaldırmağın ən sadiq və konstruktiv yollarından biri dini inancla, dini etiqadla radikal qruplar arasındakı kəskin fərqləri görə bilmək üçün maarifləndirmə işlərinin aparılmasıdır. Məktəb bu vəzifənin həyata keçirilməsində əsas qüvvələrdən biridir. Gənc nəslin dini və milli ənənələr haqqında məlumatlarının zənginləşdirilməsi, onların radikalizmdən uzaq əqidədə formalaşdırılmasında pedaqoji kollektivin rolu böyükdür [Əsədova İ.M. Təhsilin milli və bəşəri dəyərlər əsasında təşkili, 2015].

Milli-mənəvi dəyərlər və adət-ənənələr əhalinin bütün təbəqələrinin həyatında formalaşır, gənc nəslin təhsili və maariflənməsi prosesində təcəssüm olunur. Bu məqsədə çatmaq aşağıdakı vəzifələri həll etməklə həyata keçirilir [Ramazan B. Okulda Din Öğretiminin Toplumsal Temeli ve İşlevleri, 2011].

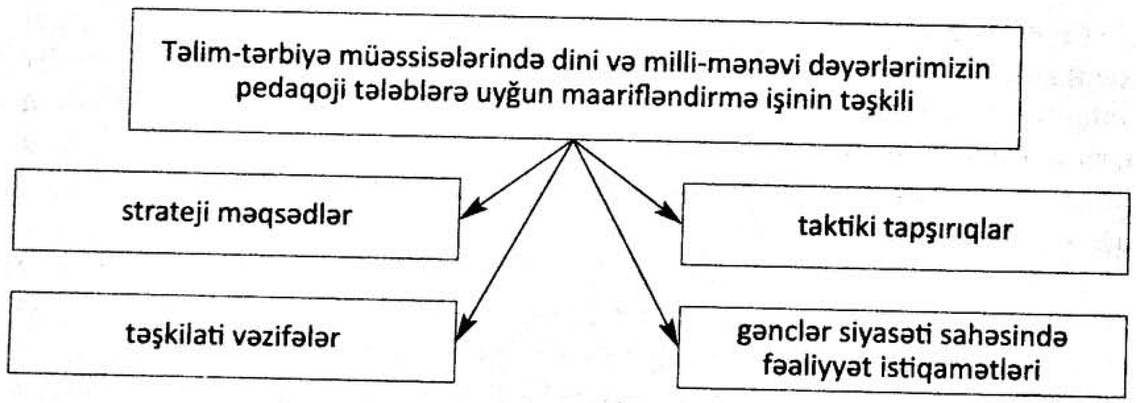

Strateji məqsədlər:

• Vətənə və xalqa xidmət;

• əhali arasında mənəvi dəyərlərin canlandırılması və formalaşdırılması;

• bəşəriyyətin tarix boyu inkişaf etdirdiyi ən yaxşı mənəvi-əxlaqi prinsiplərin mənimsədilməsi;

• cəmiyyətin mənəvi, mədəni və elmi dəyərlərinin qorunması və artırılması;

• əhali arasında təhsil və mədəni səviyyənin artırılması;

• əxlaqın əsas prinsiplərini özündə cəmləşdirən hər bir insanın ahəngdar mənəvi inkişafı: mehribanlıq, dürüstlük, qonşuya qayğı göstərmək, ailə əlaqələrini gücləndirmək, uşaqlara sevgi və böyüklərə hörmət;

• milli kimliyin formalaşması və ana dilinə hörmət.

Taktiki tapşırıqlar:

• bütün maraqlı strukturların birgə təhsil fəaliyyətlərinin intensivləşdirilməsi, təcrübə, məlumat mübadiləsi və birgə layihələrin həyata keçirilməsi;

• zorakılığa əsaslanan, kütləvi mədəniyyət nümunələrinin təbliğatına qarşı olan regional kütləvi informasiya vasitələri ictimai həyatda baş verən hadisələr barədə məlumat verərkən onların mənəvi-əxlaqi istiqamətini redaktə etmək;

• ailə, təhsil müəssisələri, təhsili, mədəniyyəti idarəetmə orqanları, uşaq və gənclər ictimai təşkilatları, uşaqların, yeniyetmələrin təhsili və ictimailəşməsində ənənəvi dinləri tanıyan təşkilatlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin yeni səviyyəsinə nail olmaq;

• nəsillərin tarixi davamiyyətinin qorunması; milli mədəniyyətin inkişafı, mədəni irsə qayğıkeş münasibət; insanın dini-mənəvi xüsusiyyətlərinin formalaşması;

• gündəlik həyatda, fəaliyyətdə hər bir insanın milli hisslərinin, milli ləyaqətinin təsdiqi; bir-birinə hörmətin formalaşması və təkəbbürün, eqoistliyin aradan qaldırılması.

Təşkilati vəzifələr:

• müxtəlif sosial qurumların, dövlət və ictimai birliklərin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;

• cəmiyyətin mənəvi sağlamlığının bərpası üçün ayrılmış mənbələrin cəmlənməsi; bu mənbələrdən daha səmərəli istifadəni təmin etmək;

• sosial, sağlamlıq və təhsil proqramlarında mənəvi-əxlaqi tərbiyə, maarifçilik vəzifələrinin birləşdirilməsi.

Mənəvi və əxlaqi tərbiyə işinin təhsil sahəsində əsas istiqamətləri:

• təhsil təşkilatlarının təlim fəaliyyətinə mənəvi-əxlaqi komponentlərin daxil edilməsi;

• təhsil təşkilatlarının fəaliyyətinə uşaqların və gənclərin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsinə yönəldilmiş işlərin daxil edilməsi, valideynlərin və ictimai təşkilatların bu işə cəlb edilməsi;

• uşaq və gənclərin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsi məsələlərinə dair konfranslar, seminarlar, görüşlər keçirmək;

• uşaqlar və yeniyetmələr üçün tarixi, ölkəşünaslıq, mənəvi, vətənpərvərlik yönümlü ixtisaslaşmış turların təşkili;

• məktəbdənkənar tədbirlərin təşkili: vahid, ictimai, açıq bir təhsil məkanına ekskursiyalar, xeyriyyəçilik, ekoloji, hərbi-vətənpərvərlik tədbirləri, faydalı fəaliyyətlər və s.;

• uşaq və gənclərin mənəvi-əxlaqi inkişafı, vətəndaş tərbiyəsi üçün ailə və məktəbin qarşılıqlı əlaqəsini gücləndirmək;

• təhsil sisteminin müxtəlif səviyyələri üçün uşaq və yeniyetmələrin mənəvi, əxlaqi, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik tərbiyəsinə dair elmi və metodik tövsiyələrin yaradılması;

• mütəxəssislər tərəfindən uşaq və yeniyetmələrin mənəvi, əxlaqi, vətəndaşlıq, vətənpərvərlik tərbiyəsi mövzusunda elmi və praktik seminarların aparılması.

Gənclər siyasəti sahəsində fəaliyyət istiqamətləri:

• normativ bazanın inkişafı, gənclər siyasəti sahəsində regional standartların müəyyənləşdirilməsi;

• fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə hazırlanmış proqram yönümlü yanaşmanın olması;

• gənclər siyasətinə məlumat dəstəyi sisteminin inkişafı; gənclər siyasətinin həyata keçirilməsi vəziyyətinin monitorinq sistemi (rəy);

• gənclərin mənəvi, əxlaqi, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik tərbiyəsi səviyyəsinin yüksəldilməsi;

• gənclərin fəal ictimai təşkilatlarının və nümayəndəlik orqanlarının olması;

• dini-mənəvi, əxlaqi tərbiyə planlı, sistemli, daimi və təhsil fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətində prioritet sahələrdən biridir.

Mənəvi-əxlaqi tərbiyə və maarifləndirmə sisteminə müvafiq dövlət, bələdiyyə qurumları, ictimai təşkilatlar, təhsil, maarif və kütləvi maarifçilik fəaliyyətinin normativ hüquqi, mənəvi-əxlaqi bazası, həmçinin əhalinin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsi üçün müəyyən tədbirlər kompleksi daxildir.

Dövlət Komitəsinin maarifləndirmə işi ilə bağlı qarşısına qoyduğu məqsədlər 2014–2020-ci illəri [Azərbaycan Respublikası, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin jurnalı, "Dövlət və Din". № 05 (58) 2018] əhatə edən Strateji Planını əsas tutaraq, məktəbdə dini mərasimlərin və bayramların keçirilməsi zamanı, əsasən, bir sıra məsələlərə diqqət yönəldilməlidir [«Dini etiqad azadlığı haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 20 avqust, 1992].

Dini hadisə, mərasim və bayramların təbliğində:

• dini-mənəvi dəyərlərin formalaşdırılması;

• sağlam mənbələr əsasında müntəzəm maarifləndirmə işinin aparılması;

• milli-vətənpərvərlik hisslərinin aşılanması, inanclı kontingent daxilində milli dövlətçilik işinin gücləndirilməsi;

• xeyriyyəçilik, humanist ideyalara yanaşma;

• mənəvi saflıq və əxlaqi tərbiyə;

• milli və ümumbəşəri dəyərlərin düzgün tərbiyəsi;

• milli mentalitetə, adət-ənənələrə əsaslanan dini qaydalar;

• dini mövzuların müasir inkişaf səviyyəsinə yüksəldilməsi;

• qızların təhsil almasının vacibliyinin ön plana çəkilməsi;

• erkən nikaha qarşı barışmazlıq;

• vahid məktəbli geyimlərinin olması;

• məqsədəuyğun bədii tərtibat;

• digər dinlərdən olan şagirdlərin də tədbirlərdə iştiraka cəlb olunmaları;

• multikulturalist və tolerant ideyalara yanaşma;

• valideynlərin bu tədbirlərə cəlb olunması (yanlış təsəvvürlü olduqları ehtimal olunan valideynlər, xüsusilə diqqət mərkəzinə çəkilməli, onların belə tədbirlərdə və söhbətlərdə iştirakına nail olmalı);

• dini təriqət üzvlərindən olan ailədən gələn şagirdlərin, xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılması (Onların valideynlərinin təsiri altına düşmək ehtimalı böyükdür. Eyni zamanda, onlar məktəb yoldaşlarını da müəyyən qədər təsir altına sala bilərlər);

• təhsilli din xadimlərinin, məktəbin ərazisində yaşayan nüfuzlu şəxslərin dəvəti və s. nəzərdə tutulur [Həsənli A. Müasir şəraitdə Azərbaycanda dini-mədəni dəyərlərin inkişaf xüsusiyyətləri. Bakı, 2014].

Dini hadisə, mərasim və bayramlara həsr olunmuş tədbirlər hazırlayarkən unutmaq olmaz ki, dini maarifləndirmə iki əsas səbəbə görə vacib sayılır:

• vicdan və təhsil azadlığı;

• vətəndaşların yanlış məlumatlandırılmasına qarşı dövlətin siyasəti.

Maarifləndirmə bütün neqativ hallara qarşı mübarizədə ən səmərəli vasitədir. Maarifləndirmənin əhəmiyyəti dini təhlükəsizliyin təminatında da ön plana çıxmaqdadır. Belə ki, dini maarifləndirmə düzgün aparıldığı təqdirdə dini təhlükəsizliyə yönələn təhdidlər azalır; ictimai-siyasi sabitlik təmin olunur; tolerantlıq ənənələrinin inkişafına təkan verilərək, dini zəmində yaranan ziddiyyətlərin, dövlətlər və xalqlar arasındakı qarşıdurmaların qarşısı alınır. Dini mərasimlər təşkil olunarkən dini radikalizmdən, təriqət ayrı-seçkiliyindən uzaq durmalı, belə mərasimlərin təşkili ssenarisi dinimizi, tariximizi, mədəniyyətimizi, ənənələrimizi, həyat tərzimizi əks etdirməlidir. Böyüməkdə olan gənc nəslin nümayəndələrinin mütərəqqi dünyagörüşə malik şəxsiyyətlər kimi formalaşdırılması istiqamətində aparılan işləri daha da gücləndirmək məqsədi ilə nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsində yerli təhsili idarəetmə orqanlarına metodik köməklik göstərilməsi nəzədə tutulur [«Müasir dövrdə ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin tərbiyəolunma sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında» Təhsil Nazirliyinin Fəaliyyət Planı, 15 yanvar, 2019].

Düzgün maarifləndirmə, xurafatla mübarizə, elmimizin və mənəviyyatımızın inkişafı dinimizi xurafatdan qoruya və sağlam şəkildə gələcək nəsillərə ötürə bilər. Gənclərin radikal dini cərəyanların, yad düşüncələrin təsirindən qorunması, milli-mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyəsi məqsədi ilə keçirilən bu cür tədbirlərin böyük əhəmiyyəti vardır. İslam dini insanları təhsilə, elmə, həmrəyliyə çağırır və dini radikalizmə «yox» deyir [Mustafa K. Din ve toplum ilişkileri üzerine bir

genelleme, 2004]. Bu gün cəmiyyətdə bəzi insanların radikallığa yuvarlanması, zərərli fikirlərin yayılması dini təhsili zəruri edir. Ona görə də hesab edirik ki, insanları zərərli yollardan və fikirlərdən qorumağın ən optimal yollarından biri dini maarifləndirmədir.

Nəticə / *Conclusion*

Aparılan tədqiqatlara, anket sorğularına və təcrübəyə əsaslanaraq, aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

1. Təhsil müəssisələrində uşaq və gənclərin mənəvi inkişafi, milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlər ruhunda tərbiyə olunması hər zaman diqqət mərkəzində saxlanılır.

2. Dövlətimiz din sahəsindəki siyasətini artıq real şəkildə həyata keçirir. Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun fəaliyyətə başlaması ilə də, bunun göstəricisi kimi, dinimizi yaxşı bilən kadrlar yetişdirilir.

3. Ümumtəhsil məktəbləri gəncləri müxtəlif radikal dini məzhəb hərəkatlarının psixoloji təsiri altına düşməkdən qoruyur. Məktəb öz şagirdlərini müasir dünyanın qorxulu tendensiyalarından qoruyur. Məktəblərə psixoloji dəstək də bu baxımdan zəruridir.

4. Müasir cəmiyyətdə ümumbəşəri dəyərlərin, o cümlədən, dini dəyərlərin, adət-ənənələrin qiymətləndirilməsi davam etdirilir. Uşaqlarda mənəvi cəhətdən düzgün olan hərəkətlər, davranışlar, hisslər, özünüdərk və təcrübənin cəmiyyətdə, ailədə, adət-ənənələrin təsiri altında formalaşması təsvir edilir.

5. Xalqın mütərəqqi ailə adət-ənənələri xalq pedaqogikasının ayrılmaz hissəsi olmaqla, erkən yaşlarından uşaqların mənəvi tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Uşaqların tərbiyəsində xalq adət və ənənələrindən istifadə prosesində nəsillərin davamlılığı təmin edilir və bu, davamlı inkişaf üçün əsas şərtdir.

6. Tərbiyə müəssisələrində milli və dini bayramlar zamanı adət-ənənələrin nümayişi ailələrlə əməkdaşlıq şəraitində mümkündür.

7. Xalqın maddi və mənəvi mədəniyyətinin gələcək inkişafını nəzərə alan, insanların cəmiyyətdə tərbiyə olunması, mədəniyyət, texnologiya haqqında müasir bilikləri özündə birləşdirən xüsusi tərbiyə və təlim proqramları yaradılır.

Yaxşı olardı ki, tədbirlərin təşkilində milli-mənəvi irsimizin düzgün təbliği, dini mərasimlərin milli- mənəvi dəyərlərimizə və müasir dövrün tələblərinə uyğun keçirilməsi istiqamətində maarifləndirmə işi aparılsın. Uşaqların mənəvi tərbiyə sistemində dini bayramlar, mərasim və hadisələr yalnız uşaqlar üçün deyil, həm də onların valideynləri üçün, birlikdə təşkil olunsun. Bu tədbirlərdə zəhmət, əməksevərlik, qarşılıqlı yardım, nəzakət, xeyirxahlıq, sədaqət və digər mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasına üstünlük verilsin.

Ədəbiyyat / *Reference*

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. (1995). 12 noyabr.
2. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 15.01.2019-cu il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuş "Müasir dövrdə ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin tərbiyəolunma sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında". 2019-cu il üçün Fəaliyyət Planı.
3. "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (1992). 20 avqust. Bakı şəhəri, № 281.
4. H. Əliyev və Azərbaycanda din siyasəti: gerçəkliklər və perspektivlər. (2007). Bakı: "Əbilov, Zeynalov və oğulları" nəşriyyatı, 280 s.
5. Əsədova İ.M. (2019). Məktəbəqədər müəssisələrin idarə olunmasında dəyərlər sistemi. Bakı: «Kurikulum» jurnalı, № 2, s. 43-48.
6. Əsədova İ.M. (2015). Təhsilin milli və bəşəri dəyərlər əsasında təşkili. Bakı: ARTİ-nin «Elmi əsərlər»i, № 4, s. 115.
7. Həsənli A. (2014). Müasir şəraitdə Azərbaycanda dini-mədəni dəyərlərin inkişaf xüsusiyyətləri. Bakı.
8. Ramazan B. (2011). Okulda Din Öğretiminin Toplumsal Temeli ve İşlevleri.
9. Mustafa K. (2004). Din ve toplum ilişkileri üzerine bir genelleme.
10. Gafiyatullina K.R. (2016). Rol religii v povsednevnom povedenii studencheskoy molodeji, kak obyekt upravlencheskogo vliyaniya. Moskva.
11. http://www.dqdk.gov.az/
12. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117932
13. http://deyerler.org/